

УДК 811.161.2 (092) М.І. Степаненко

Світлана Галаур, Світлана Педченко

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

**«СЛОВО ВАБИТЬ ДО СЕБЕ МУДРИХ,
СВІТЛИХ ЛЮДЕЙ...»
(до ювілею професора Миколи Івановича
Степаненка)**

14 жовтня 2018 року виповнилося 60 років Миколі Івановичу Степаненкові — знаному в Україні мовознавцю, докторові філологічних наук, професору, академікові Академії наук вищої освіти України, відміннику освіти України, заслуженому діячеві науки і техніки України, члену Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України, Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка.

Народився Микола Іванович у селянській родині на полтавській землі. У «щедрому крайовому ґрунті», «багатій амальгамі різнорідних місцевих талантів» майбутній професор завжди черпав наснагу та силу, а ставши відомим ученим, залишається вірним традиціям своєї духовної спільноти і впотужнює їхню тяглість. Після навчання у 8-річній Великоселецькій школі Микола Іванович 1974 р.

© С.П. ГАЛАУР, С.О. ПЕДЧЕНКО, 2018

вступив до Кременчуцького педагогічного училища, а потім, у 1978 р., — на філологічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка (нині Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка). Студент-філолог, а згодом учитель-словесник (1982 — 1986), який викладав українську мову й літературу у Великобудичанській середній школі Диканського району Полтавської області), отримав чіткий орієнтир — Слово, що вияскравило йому широкий дослідницький шлях, спонукало «до многотрудності, часто аж задуже виснажливої, але неодмінно з присмаком радості й утіхи». З 1985 р. й дотепер Микола Іванович працює в рідному полтавському педагогічному, обіймав посади асистента, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри української мови, першого проректора, декана філологічного факультету (нині факультету філології та журналістики). У 1989 році він закінчив аспірантуру Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького (нині Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова) й захистив кандидатську дисертацію «Синтаксична й семантична сполучуваність прикметників у сучасній українській мові». У 2004 році він захистив докторську дисертацію «Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами». Сьогодні професор М.І. Степаненко — ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Дебютувавши у великій науці як синтаксист, М.І. Степаненко залишився вірним одній із найскладніших царин української лінгвістики. Крім двох серйозних монографій за матеріалами дисертаційних праць, невтомний науковець подарував спраглим до знань читачам понад 100 розвідок семантико-синтаксичної організації словосполучень та речень. Він сформував наукову школу «Семантична і формально-граматична структура речення: симетричні / асиметричні зв'язки», основними напрямками дослідницьких пошуків якої є: взаємодія формально-граматичної і семантичної будови речення, лексико-семантичної природи його конститутивних позицій; установлення інваріантних, варіантних, синонімічних, антонімічних синтаксичних структур з об'єктним, атрибутивним, адвербіальним, суб'єктним, синкретичним типом семантико-синтаксичних відношень.

Наукова постать М.І. Степаненка — велична, яскрава й багатогранна. Його власне-лінгвістичні роздуми — лише окремих сегмент у надивовижу різноманітному творчому доробку, репрезентованому понад 850 працями, з-поміж яких монографії, підручники, посібники, науково-популярні книги, словники, статті, опубліковані у вітчизняних і зарубіжних виданнях. Увесь цей дослідницький огро́м наповнений життєвою актуальністю та має важливе значення для сучасної мовознавчої науки.

Взірцем скрупульозного аналізу мовного факту в часі та просторі є інформативно розлогі та національно зорієнтовані праці М.І. Степаненка, у яких порушено стратегічно значущі проблеми історії мови, лінгвокультурології, соціолінгвістики, літературної критики («Історія української мови» (1998), «Українське рідне слово» (2003), «Рідне українське слово»

(2005), «Історія, грамати́ка, поетика українського слова» (2008) та ін.), представлено погляди на непростий життєпис рідної мови крізь призму таких понять, як мовна ситуація, мовна політика, мовне законодавство в Україні, запропоновано шляхи «мовного лікування» українського суспільства. Такі книги, за переконанням П.П. Кононенка, «повинні стояти на полиці в кожного філолога», бо випромінюють особливе покликання автора — «формувати “внутрішніх людей”, а тим самим <...> і високоосвічене суспільство, незалежну, демократичну, соціально-правову Соборну Республіку Україну». Нещодавно професор розпочав ще одну роботу, яка, на його думку, неодмінно чекає й інших дослідників, — «аналіз соціолінгвістичної інтерпретації Помаранчевої революції, Революції Гідності», коли «українська мова досить відчутно заявила про себе як про природний і основний засіб комунікації титульної нації» («Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон» (2017).

Примітною гранню філологічного таланту професора М.І. Степаненка є його вміння вдумливо й високваліфіковано інтерпретувати творчість знакових у лінгвістичному світі постатей. Учений поповнив рубрику «Мовознавці України» фундаментальними студіями: «Патріарх українського мовознавства (до 100-річчя з дня народження професора Михайла Жовтобрюха» (2005) та «Академік Арнольд Панасович Грищенко (біобібліографія до 70-річчя» (2006). У них висвітлено основні віхи життєпису, наукової і педагогічної діяльності видатних лінгвістів, до набутку яких автор звертався мало не щодень. Унікальними рисами цих та майбутніх праць, у яких шанобливо виписано життєві терни багатьох знаних сучасників, справедливо оцінено низку лінгвістичних розвідок, упорядковано наповнений «важливими українознавчими подіями і фактами» епістолярій («Наукова спадщина мовознавця Михайла Жовтобрюха» (2007), «Думки вголос і про себе» (2013), «Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського» (2014), «Непроминальне в часопліні» (2015), «Із засіву — благословилося» (2018) та ін.), є Людино- та Україноцентризм, глибока повага до вчених, педагогів, громадських діячів — творців і охоронців рідної мови та культури.

Свій особливий дар — помічати й фіксувати — М.І. Степаненко зреалізував у «Словнику лінгвістичних термінів» (1999), «Новітньому російсько-українському словнику», «Новітньому українсько-російському словнику» (2006) та низці довідкових видань, з-поміж яких найпомітніші «Літературні музеї Полтавщини» (2006), «Літературно-мистецька Полтавщина» (2013), «Літературні, літературно-мистецькі премії в Україні» (2014), «Мовознавча Полтавщина» (2014), «Літературознавча Полтавщина» (2015), «Сучасні письменники Полтавщини» (2014, 2016). Микола Іванович долучився до «наймасштабнішого і найамбітнішого проекту з усіх, що здійснювалися на Полтавщині», — 12-томної енциклопедії «Полтавіка», став автором і співавтором понад 800 дописів до «великого колективного доробку кращих наукових і освітянських сил краю» (О.А. Білоусько). Завдяки «глибокій обізнаності, джерелознавчій точності й скрупульозності»

(О.І. Неживий) професора М.І. Степаненка та його глибокому переко­нанню — зберегти древо національної духовності, яке вибухнуло «си­лою та широтою крони, далеко простягає міцне гілля» й буде нащадкам духовним орієнтиром, Полтавщина має сьогодні крайові енциклопедії, що достовірно й неупереджено знайомлять світову спільноту з минулим і сучасним території, яка стала осередком української культури.

З умінням відчувати всі тонкощі слова, проникати в його утаємниче­не буття пов'язана літературознавча діяльність Миколи Івановича Сте­паненка. Він употужнив Шевченкіану, Довженкіану, Гоголіану, однак най­більше його надбання в цій царині наукового буття — виведення на но­вий рівень пізнання Гончаріани. Осмисленню творчості Олесь Гончара доктор наук присвятив більше 100 статей у різних виданнях, довідник «Олесеві Гончару — 95» (2014), унікальний двотомник «Листи до Олесь Гончара» (2016) та 4 монографії — «Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми)» (2008), «Духовний посил Олесь Гончара» (2009), «Літературний простір «Щоденників» Олесь Гончара» (2010), «Світ в оцінці Олесь Гончара» (2012). У циклі розвідок про діарійний набуток відомого письменника М.І. Степаненко пред­ставив перед сучасним читачем справжнього Олесь Гончара — інтелегента-мислителя, патріота України, інтелектуала-енциклопедиста, громадя­нина свого часу, ніби воскресивши, за словами дружини письменника В.Д. Гончар, незабутню для неї постать — «з усіма достоїнствами, із ду­шевним ліризмом, із надмірною категоричністю, з вибуховістю, із со­кратівським спокоєм». Ці праці, безперечно, стали справжньою знахід­кою для дослідників щоденникового дискурсу, оскільки значно полег­шили їхню роботу, пов'язану з добором матеріалу і його інтерпретацією.

Не можна оминати словом потужну діяльність М.І. Степаненка як лінгводидакта, філософа освіти. У ґрунтовних розвідках на сторінках ба­гатьох науково-методичних видань, лекціях для вчителів він повсякчас популяризує власне бачення перспективних технологій освітньої діяль­ності задля підвищення рівня мовної та мовленнєвої підготовки молодого покоління. Багаторічна викладацька праця дала змогу Миколі Івано­вичу виважено репрезентувати мовну теорію в розділах «Морфеміка», «Прикметник», «Синтаксис складного речення» навчального посібника «Сучасна українська літературна мова» (2011).

Неабиякої поваги заслуговує активна громадянська позиція М.І. Сте­паненка. Він — авторитетний редактор праць філологічного й лінгводи­дактичного спрямування, матеріалів конференцій, періодичних та непе­ріодичних видань, з-поміж яких і науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України «Українська мова». Багато часу професор присвячує формуванню тематичних рубрик, оформленню й редагуванню альманаху «Рідний край» — продовжувача традицій однойменного тижне­вика, що посів чільне місце в українській журналістиці початку ХХ сто­ліття. Микола Іванович — автор і ведучий науково-просвітницьких пере­дач на обласному радіо й телебаченні, учасник літературно-культурних

заходів, присвячених видатним українцям, здійснює значну просвітницьку роботу за межами України (Чехія, Швеція, Данія, Молдова).

За безмір любові до мовної стихії М.І. Степаненко пошанований науковою, освітньою спільнотою. Багатьом імпонує ідіостиль М.І. Степаненка: «Його наукове мовлення послідовно й безкомпромісно відповідає всім нормам сучасної української мови, але разом з тим воно надзвичайно соковите, метафоричне, образне, із актуалізацією потрібних для формування оригінальної думки прагматичних смислів, таке, що репрезентує авторську орнаменталіку, лінгвокреативність, його світовідчуття, світорозуміння та світосприйняття, тобто Микола Степаненко демонструє ознаки нового наукового дискурсу, що почав формуватися наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття, коли руйнуються колишні його канони» (Т. Космеда). Своїм «науковим вираженням» і водночас «у міру охудожненням» (К. Городенська), майстерністю «віднаходити якомога ширші перспективи застосування фахового досвіду» — там, де «слово вилискує діамантом, але й прагне всякчасної вмілої огранки», професор М.І. Степаненко здобув найважливішу для науковця-філолога чесноту — уміння торкатися небайдужих струн душі широких кіл уболівальників за рідну мову. І те, що Микола Іванович Степаненко — лауреат численних міжнародних, всеукраїнських та крайових премій, має вагомі нагороди, — лише potwierджує сказане.

У нещодавно випущеній книзі-підсумку, етапній у діяльності великого вченого — «Із засіву — благословилося...» — Микола Іванович зізнається, що завжди шукав «істину в слові й через слово». Ми, його учні, колеги, однодумці, соратники, вдячні Богові за можливість навчатися такого мистецтва.

Шановний Професоре! Низький уклін Вам і побажання неперервного творчого горіння, нових оригінальних ідей, бо є ще безліч незасіяних ділянок на наших духовних українських полях, які чекають Вашого мудрого Слова!

Статтю отримано 10.09.2018

Svitlana Halaur, Svitlana Pedchenko

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava

«THE WORD ENCHANTS WISE AND BRIGHT PEOPLE...»

(For the anniversary of Professor Mykola Ivanovych Stepanenko)

The article is dedicated to the significant figure in modern philology Mykola Ivanovych Stepanenko. It sheds light on his invaluable contribution to the spiritual development of the Ukrainian state.

Keywords: *Mykola Stepanenko, the Ukrainian language, scientific school of Mykola Stepanenko, syntax, Mykola Stepanenko's multiaspect activities.*